

ORTADOĞU'DA BAAS REJİMLERİ: SURIYE VE IRAK

Galip Çağ*
Sami Eker**

ÖZET

Suriye ve Irak, Osmanlı bakiyesi toprakların biri Fransız diğeri İngiliz mandası altında kalan iki kilit Ortadoğu ülkesidir. II. Dünya Savaşından sonra Arap Dünyasını saran Pan-Arapçı yaklaşımlar ve Arap milliyetçiliği gibi düşüncelerin türevi olarak Baas ideolojisi, bu iki ülkede monarşilerden askeri darbeler silsilesine sürüklenen siyasal sürecin en etkin düşünsel motivasyonunu oluşturmuştur. Suriye’de Hafız Esad, Irak’ta ise Saddam Hüseyin’in iktidara gelmesiyle her iki ülkedeki Baasçı vizyon ülke sınırlarına hapsolan ve bölge politikaları noktasında aralarında rekabete dönüşen bir sürece evrilmiştir. Gittikçe otoriter tek adam yönetimlerine dönüşen iki Baas ülkesi arasındaki bu rekabet; doğrudan bir çatışmaya yol açmasa da, ilişkilerin genel seyri, Baas ideolojisinin itibarını sarsıp Pan-Arapçı düşünceleri boşa çıkarmış, bölge siyasetindeki yansımaları açısından da karmaşık bir görüntü vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Baas Partisi, Pan-Arapçılık, Hafız Esad, Saddam Hüseyin

BA’TH IDEOLOGY ON MIDDLE EAST: SYRIA AND IRAK

ABSTRACT

Syria and Iraq are two key states which raised under French and British mandates as the Ottoman Empire’s remainder in the Middle East. After the Second World War, deriving from ideas like “Pan-Arabism” and “Arab Nationalism” covering all Arab world, Ba’th ideology became the most effective motivation of political process turning from monarchies into series of coup d’etats. Ba’thist vision shifted towards state-border confined and rivalry-minded period in regional politics in Syria and Iraq, under Hafez al-Assad and Saddam Hussein respectively. Even if this rivalry never precipitated a direct armed conflict between the two Ba’th states which turned authoritarian and one-man regimes, patterns of relations of these states both discredited Ba’th ideology and Pan-Arabist thoughts as well as causing complicated images in terms of thier regional politics.

Key Words: Ba’th Party, Pan-Arabism, Hafez Assad, Saddam Hussein

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler öğretim üyesi
e-mail: galipcag@gmail.com

** Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü araştırma görevlisi
e-mail: samieker33@gmail.com

I. Giriş

Bu çalışmanın amacı özellikle son dönemde Suriye’de yaşanan kriz ve 2003 sonrası Irak’taki gelişmeler çerçevesinde tartışılan Baas rejimlerinin geçmişini, geliştirdiği fikirleri, dış politikadaki yansımalarını ve adı geçen iki ülkedeki uygulamalarını ortaya koymaktır.

Nasıl ki uluslararası siyasal sistem II. Dünya Savaşı’nın sonu itibariyle yeni bir boyut kazandıysa, sistemde yaşanan gelişmelerin birer sonucu olarak Ortadoğu’daki ülkelerde de tarihi kırılmalar yaşanmıştır. Irak ve Suriye’nin yanı sıra Ürdün, Lübnan gibi ülkeler bu dönemde bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış, hemen akabinde 1948’de İsrail’in kuruluşu da bölge siyasetindeki denklemleri iyice karmaşık hale getirmiştir. I. Dünya Savaşı’nın sonundan II. Dünya Savaşının sonuna dek İngiltere ve Fransa’nın manda yönetimleri altında bulunan Ortadoğu devletlerinin uluslaşma, ulus-devletleşme süreçleri; ortak dil, ırk ve dine mensup bu ülkelerin suni sınırlarla ayrı birer devlet olması, birbirleriyle iç içe geçmiş sorunlar ve farklı dış politika yönelimleriyle yeniden vücut bulmuştur.

1932 yılında Haşimi Hanedanlığının kurulmasıyla Irak, *de facto* bir bağımsızlığa kavuştuysa da, ülke genlerine işleyen İngiliz etkisi 1950’lerin sonuna dek varlığını sürdürmüştür¹. Benzer bir şekilde Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı’nın² ardından Suriye, Fransızlar tarafından işgal edilerek 1946 yılına kadar bu ülkenin gölgesi altında varlığını sürdürmüştür. Ek olarak Mısır’daki İngiliz varlığı Nasır dönemine dek devam etmiş, Körfez’deki Arap ülkelerinde süren İngiliz protektorasının sonlanması ise daha ileri tarihlerde³ mümkün olmuştur.

¹ Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Irak’ta İngiliz hegemonyası ile ilgili olarak bakınız; Öner Kocaturk, “İngilizlerin Irak Ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri(1913-1914)”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3, Summer 2011, p. 1449-1467.

² 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen San Remo Konferansı, esasında I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere ve Fransa arasında gizlice teşkil edilen ve Osmanlı devletinden kalan Ortadoğu bölgesindeki toprakların paylaşıldığı 1916 tarihli meşhur Sykes-Picot Anlaşmasının ileri bir aşamasıdır. San Remo’da Suriye ve Lübnan bölgesi Fransızlara, Irak ve Filistin bölgesi ise İngiliz idaresine bırakılmıştır. Bu bırakılıştta şüphesiz ki konferansta gerçekleşen paylaşım önemli rol oynamıştır. Zira San Remo Konferansı’nda Fransa’nın Musul petrollerinin %50’sini istediği görülmektedir. 25 Nisan 1929 tarihinde imzalanan anlaşma ile Fransa’nın ham petrol üretiminin %25’ini alması ve hisse senetlerinin de %25’ine sahip olması; diğer taraftan İngiltere’nin ise hisselerin %75’inin İngiliz yönetiminde kalması kararlaştırılmıştı, Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Lozan Barış Konferansı’nda Musul”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10 Sayı 18, Aralık 2007, s.129.

³ Kuveyt 1961, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri 1971.

İşte bu tablo, o dönemdeki her bir Ortadoğu ülkesinde, halk tabanından askeri ve bürokratik elite, ideolojik yaklaşımlardan dış siyasetin şekillenmesine varan değişiklikler yaratmıştır. Bilhassa manda dönemlerinde eli silahlı, üniformalı İngiliz ve Fransız askerlerinin Arap sokaklarındaki varlığına, İsrail devletinin kurulması da eklenince, bu değişiklikler monarşilerin askeri darbelerle yıkılarak otoriter yönetimlere dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Batı ve Doğu bloğu olarak iki kampa ayrılan dünyadaki soğuk savaşın sıcak yüzü kendisini Ortadoğu'da göstermiş, Arap-İsrail savaşlarının tetiklediği duygu dalgası Baasçılık, Nasırizm ve Pan-Arapçılık⁴ gibi fikirlerle dışa vurmuştur.

Burada çalışmanın esas konusu olan Baasçılık ise düşünsel olarak 1940'larda ortaya çıkmış, uygulamada da 1963 yılının Şubat ve Mart aylarında Irak ve Suriye'de arka arkaya gerçekleşen darbelerle kendini göstermiştir.

Baasçılık fikri ilk olarak düşünsel arka planı, parti olarak kuruluşu ve gelişimiyle, ikinci olarak ise Suriye ve Irak'ta iktidarda olduğu zaman dilimleri açısından iki kategoride incelenebilir. Tarihsel olarak bu birinci dönem 1943-1963 yıllarını, ikinci dönem ise 1963'ten günümüze gelen yılları kapsamaktadır. İlk dönem itibarıyla Baas Partisi, tüm Arap dünyasına yayılma hedefiyle toplansa da her ülkede yaşanan farklı gelişmeler bu düşüncenin gerçekleşmesini olanaksız hale getirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan Ortadoğu ülkelerindeki siyasi yetersizlik, ekonomik zor durum ve toplumda biriken yabancı karşıtı hissiyat, mevcut monarşilere karşı olan fikirleri ağırlıklı olarak askeriye ve bükraside açığa çıkarmıştır.

Baas Partisi'nin kurulmasına öncülük eden entelektüellerin sesi Suriye ve Irak'ta, askeri ve bürokratik mekanizmalar arasında yükselerek hem halk tabanına sirayet etmiş hem de mevcut rejimlerin üzerine kurulu olan dengeleri sarsmaya başlamıştır. Özellikle 1948'de Arap ülkelerinin İsrail'in kuruluşuna engel olamayışı ve yapılan savaştan mağlup olarak ayrılmaları bu süreci hızlandırmış, savaşın başarısızlığı mevcut yönetimlere fatura edilmiştir.

Suriye'de askeri darbeler silsilesi hemen erken bir tarihte başlamış, 1949 Martında Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli, Albay Hüsnü Zaim⁵ tarafından

⁴ Gerçekte bu üç ideolojik yaklaşım birbirinden çok farklı olmasa da her ülkedeki konjonktürden etkilenerek farklı yorumlamalara tabi tutulmuştur. Örneğin 1950 ve 60'larda Arap milliyetçiliğinin bölgedeki lideri olarak görülen Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır, bu tür milliyetçiliğin Mısır'daki yansıması olarak "Nasırizm" ile temsil edilmiştir. Öte yandan Irak ve Suriye'deki Baasçı düşünceler uygulamada birbirinden farklı oldukları gibi hem kendi sınırları içinde kalarak Pan-Arapçı bir kimliğe bürünmemiş hem de bölgesel politikalarda rekabet içinde oldukları gözlemlenmiştir.

⁵ Ortadoğu Barış ve Kalkınma Enstitüsü Başkanı Stephen P. Cohen, "*Beyond America's Grasp*" adlı eserinde Hüsnü Zaim'in CIA yardımıyla Amerika'daki Truman yönetimi sayesinde iktidarı ele geçirdiğini ve iktidara gelir gelmez İsrail'le ateşkes anlaşması yapmasını, Suudi Arabistan ile

devrilerek iktidardan uzaklaştırılmıştır.⁶ Fakat Hüsnü Zaim'in iktidarı yalnızca birkaç ay sürmüş, bu defa Sami el-Hinnavi önderliğinde Hüsnü Zaim yönetimi devrilmiştir. Irak'ta ise aralanan istikrarsızlık perdesi, kabileler arası düşmanlıklar, azınlık ve özellikle Kürt sorunu ile toprak reformu gibi siyasal ve ekonomik sorunlarla devam etmiş, etkin bir hükümetin yokluğu derinden hissedilir olmuştur.⁷ Baas partilerinin tam manasıyla etkin oldukları dönem ise Irak'ta 1968 ve sonrası, Suriye'de ise 1970 sonrası dönemde karşımıza çıkmaktadır. Her iki ülke de Baas yönetimleri altında tek partili ve git gide otoriteleşen birer yapı kazanmışlardır.

Başçılık anlayışının temel felsefesi iki ülkedeki pratiğiyle de farklı yorumlanmış, ne iç siyasal ortamlarında ne de dış politikalarında bütünlük oluşturulamamıştır. Daha doğrusu hem Irak hem de Suriye yönetimlerinde "Baas" fikri, tanımıyla tezat bir eylem ihtiva etmiştir. Özellikle Irak'ta Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesiyle iki Baas ülkesi neredeyse iki hasıma dönüşmüş, bölgesel politikadaki rekabet ve farklılaşma had safhaya çıkmıştır. Genel olarak iki kutuplu dünya sistemindeki yerleri, Filistin davasına olan yaklaşımları, mezhepçiliğe ve otoriterliğe evrilen politikaları iki yönetimi birbirinden uzaklaştırmıştır. Buna ilaveten, Suriye Baas Partisi'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne bakışı, Lübnan iç savaşındaki pozisyonu ve İran-İrak savaşı ile Körfez krizi sırasındaki tutumu bu makasın iyice açılmasına sebebiyet vermiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle bölge ülkeleri arasındaki ilişki ağının daha karmaşık ve güvensiz bir hal alması, Hafız Esad ve Saddam Hüseyin rejimlerini siyasal ve ekonomik açıdan yeni düzene ayak uydurmaya zorlamıştır. Suriye yönetimi en güçlü müttefiki SSCB'yi kaybederken, o güne dek ABD ve Batı'nın dostu olan Irak, 1991 Körfez kriziyle yediği darbe sonucu evdeki hesabın çarşıya uymadığını anlamıştır.

Suriye'de 2000 yılında Hafız Esad'ın ani ölümü üzerine oğlu Beşar Esad iktidara geçmiş, rejimin aile yönetimine dönüşen "hanedanvari" yapısı pekişmiştir. Amerikan işgaliyle 2003'de devrilen Saddam yönetimi ise ülkede (Baas)sızlaştırma (*de-Baathification*) sürecine maruz kaldıktan sonra Baas rejiminin tek temsilcisi olarak sahnede Suriye kalmıştır.

Akdeniz arasında inşa edilecek petrol boru hattına onay vermesini, komünizmi yasadışı ilan etmesini ve Türkiye ile aralarında tartışmalı bir bölge olan İskenderun üzerindeki iddialarından vazgeçerek bölgedeki Amerikan inisiyatiflerine kapı açmasını buna gerekçe göstermektedir. Stephen P. Cohen, *Beyond America's Grasp*, Picador, New York, 2009, s.111.

⁶ Tayyar Arı, *Orta Doğu*, MKM Yayınları, 4.Baskı, Bursa, 2008, s.267.

⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 20.Baskı, Ankara, 2011, s.81.

II. Baasçılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve İktidardan Önceki Baas Partisi

İdeolojik Yapı ve Olgunlaşma

“Rönesans”, “yeniden doğuş” ve “diriliş” gibi anlamlara gelen Baas Partisi’nin üç önde gelen kurucusunun kimliğine bakıldığında, parti ideolojisinin Müslüman Arapçılıktan ziyade laik, milliyetçi, pragmatik ve kapsayıcı yönü anlaşılmaktadır. Baas Partisi 1943 yılında Şam’da Rum-Ortodoks kökenli Mişel Eflak ve Sünni Arap kökenli Salah al-Bitar⁸ tarafından kurulmuş, partinin ilk kongresi 7 Nisan 1947’de İskenderun doğumlu bir Nusayri olan Zeki Arsuzi’nin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁹

“Birlik, özgürlük, sosyalizm” sloganıyla yola koyulan Baas Partisi, düşüncelerini yayabilmek maksadıyla “el-Baas” adında bir de gazete çıkarmaya başlamış, gazetenin başına Mişel Eflak geçmiştir. Eflak ve arkadaşları Baas Partisi’nin milliyetçilik ve birlik vurgusunu Arap halklarının dinsel çekişmeler, ekonomik geri kalmışlık ve emperyalist güçlerin baskısı altındaki zor durumdan kurtulmanın anahtarı olarak görmüşlerdir. Eflak’a göre, partinin birlik, özgürlük ve sosyalizm mottosu yalnızca siyasi tiranlık ve ezici fakirlikten sıyrılma değil, Arap halklarının

özgürlüğü ve kardeşliği çerçevesinde ortak bir akıl ve ruhu ortaya koymaktadır.¹⁰ Mişel Eflak, yazılarından da anlaşıldığı gibi Arap toplumunun dönüşümü için kendisini “devrimci bir aktivizme” adamıştır. O, Hıristiyan bir figür olmasına karşın İslam’ı Baas’ın bütünleştirici parçası olarak görmüş, Arap ruhunu dile getirirken İslam ile Arapçılığı eşdeğer tutmuştur.¹¹

Her ne kadar Eflak’ın bu fikirleri ilk zamanlar Baas yapılanmasının düşünsel zeminini sağlam tutmak ve Arap toplumunun dikkatini çekmek açısından başarılı olmuşsa da ileride Suriye ve Irak’taki uygulamalarında da görüleceği üzere, ideolojinin teorik yönü ağır basmış, uygulamada kimi belirsiz yönler

⁸ Mişel Eflak ve Salah al-Bitar eğitim gördükleri Paris’te tanışmış ve paylaştıkları fikirleri Şam’a gelerek uygulamaya sokmuşlardır. Bir süre öğretmenlik yapan ve bu sayede düşüncelerini genç öğrenci grupları arasında yayma imkanı bulan ikili, nihayetinde Baasçılık fikrinin değişmez iki önemli figürü olmuşlardır.

⁹ Burak Cop, “Suriye’yi Anlamak: Baas Nasıl Doğdu?”, www.ntvmsnbc.com/id/25301312/ 16.11.2013

¹⁰ Al Jazeera: “Founding an Arab Brotherhood” www.aljazeera.com/focus/arabunity/2008/02/2008525172644158443.html 17.11.2013

¹¹ William L. Cleveland, A History of the Modern Middle East, Westview Press, Forth Edition, Boulder, 2009, s.325.

zuhur etmiştir. Baas hareketinin (*Hizb el-Arabi el-İştiraki*) temel amaçlarına bakıldığında tek bir Arap ulusu yaratmak, sosyalizmi gerçekleştirmek suretiyle Arap dünyasını yabancı boyunduruğundan kurtarmak, bağlantısızlık politikası çerçevesinde emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı çıkmak¹² gibi ana başlıklardan oluştuğu görülmektedir. Bu noktada ilk açmaz, “*tek bir Arap ulusunun yaratılmasıyla*” ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki tüm Arap devletlerinin tarihi ve bu tarih girdabı içindeki dinamikleri incelendiğinde, diğer Arap devletleri şöyle dursun, Baas Partisi’nin ve ideolojisinin iktidarda olduğu Suriye ve Irak arasındaki rekabet ve çekişme bile, bu hedefin imkansızlığını gözler önüne sermektedir. İki ülke arasındaki bu ayrılık ileride ele alınacaktır.

İkinci olarak Baasçılık fikrinin sacayaklarından biri olduğu söylenen “sosyalizm” boyutunun ele alınması gereklidir. Baas sosyalizmi ile birlikte “Arap sosyalizmi” veya “İslami sosyalizm” gibi kavramlar siyaset bilimciler tarafından tartışılan ve gri noktaların üzerinde toplandığı bir alan haline gelmiştir. Yine de üzerinde anlaşılan nokta, Baas sosyalizminin ne Sovyetler Birliği modelindeki gibi bir sosyalizme benzediği ne de bundan tam anlamıyla koptuğudur. Bu konudaki en öz açıklama Mişel Eflak’ın “*sosyalizm bizim için milli koşullara ve ihtiyaçlara yarayan bir araçtır. Bir felsefeye temelli ya da normatif bir eylem olarak da bakılmamalıdır. Bu sadece milliyetçilik ağacının bir dalıdır.*” sözüdür. Yani sosyalizme olan bu yaklaşım Arap sosyalizminin, Arap milliyetçiliğinin bir kategorisi olarak görülmesiyle yakından ilgilidir.¹³ Yine de, toplumsal eşitsizliğin azaltılması, özel mülkiyetin sınırlandırılması, yerli-yabancı özel firmaların kamulaştırılması¹⁴ gibi hususlar Baasçılık ile sosyalizmin birbirinden çok da uzak noktalarda olmadığını göstermektedir.

Şunu da ekleyebiliriz ki, Baas’ın ideolojik tanımlaması yapılırken dile getirilen sosyalizme yakınlığı, belki de batılı güçlerin himayeleri altında yaşamış bu ülkelerin hem toplumsal dokusundaki hem de üst yönetim yapısındaki tarihi ve psikolojik bir refleksin ürünüdür. Yani emperyalist batıya olan karşıtlık, (o dönemdeki uluslararası siyasal ortamın doğası da göz önüne alınırsa) Baas’ı sosyalizme, bir başka ifadeyle Suriye ve Irak’ı Sovyetler Birliği’ne yakınlaştırmıştır denilebilir.

Irak cephesine baktığımızda, başta modern sınaî bir ekonominin inşası ve Batı destekli Ortadoğu krallıklarının yıkılması fikrini benimseyen Arap jenerasyonu

¹² Faruk Sönmezoğlu (Der.), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2010, s.105.

¹³ Yevgeni Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, Çev. Olga Tezcan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.30.

¹⁴ Burak Cop, “Suriye’yi Anlamak: Baas Nasıl Doğdu?”, www.ntvmsnbc.com/id/25301312/ 16.11.2013

tarafından önemli bir çekim merkezi olan¹⁵ Baas Partisi'nin Irak'taki temelleri, 1948 Arap-İsrail savaşının ardından Feyiz İsmail, Vasfi el Ganim ve Süleyman el-Eysa adındaki 3 Suriyeli aktivistin Bağdat'a gitmesiyle atılmıştır. 1949'da Bağdat'ta Irak Baas Partisi kurulmuş ve 1951'de Şam'daki "Baas Ulusal Önderliği" tarafından tanınmıştır. İlk zamanlar öğrenci grupları, iş adamları ve entelektüeller tarafından ilgi gören partiye sonraları Irak siyasetinde önemli rol oynayacak olan Hasan el-Bekir, Salih Mehdi Amaş ve Abdullah Sultan gibi isimler de katılmıştır.¹⁶

İktidara Giden Baas

1958 tarihi, hem Suriye hem de Irak'taki Baas partileri için ilk zamanlar olumsuz sonuçlar doğurduğu izlenimini verse de uzun vadede iktidara giden yolun taşlarını dizecek gelişmelere ön ayak olmuştur. 1 Şubat 1958 yılında Nasır liderliğindeki Mısır ile dönemin Suriye iktidarı arasında Pan-Arap ülküsünün ilk somut adımı olarak tahayyül edilen bir birleşme yaşanmış ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulmuştur. Bu duruma son aylarını yaşayan Haşimi Hanedanlığı yönetimindeki Irak, Ürdün ile "Arap Federal Birliği"ni kurduğunu duyurarak karşılık vermiştir. Bu karşılık Temmuz ayında General Abdülkerim Kasım'ın gerçekleştirdiği kanlı darbe sonucu Irak'ta monarşinin yıkılıp Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle daha ileri bir boyuta taşınmıştır.

Suriye'deki Baascıların da etkisiyle 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulması ile birlikte Arap dünyasında dengeler değişti. 1955'ten bu yana Mısır ve Suriye birleşmeyi görüşmelerine rağmen bir türlü gerçekleşmemişti. Suriye, Mısır'ın yanında bağımsızlığını korumaktan yanaydı. Suriye'deki bürokratlar ve Baas partisi Nasır ile birleşmekten yanaydı. Ancak bu birleşme çok kolay görünürken uygulamada pek çok problemi ortaya çıkardı. Suriye'de Mısırlı bürokratlar kilit yerlere yerleştirilince bu Suriyelilerin tepkisine neden oldu. Bir bakıma Suriye, Mısır kontrolüne giren bir uydu devlet görüntüsü sergilerken Suriyeliler bundan rahatsızlık duymaya başladı¹⁷.

Suriye'deki Baas'ın elit kademelerdeki ve muhalefetteki olgunlaşma sürecine denk gelen BAC'nin kuruluşu, o dönemde Hava Kuvvetleri Komutanı olan

¹⁵ BBC English: Syria's Ruling Baath Party, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18582755 17.11.2013

¹⁶ Al Jazeera: The Iraqi Baath Party,

www.aljazeera.com/archive/2005/06/2008410121344236996.html 15.11.2013

¹⁷ Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 331.

Hafız Esad'ın başını çektiği Baasçı subayları ciddi ölçüde rahatsız etmiştir.¹⁸ Bu rahatsızlık, iktidar hırsını perçinlemiş, Mısır'ın şemsiyesi altında olmak istemeyen grup 1959 yılının sonuna doğru istifa emiştir. Bu olaydan bir buçuk yıl sonra ise Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmış ve birlik dağılmıştır.

Irak'ta General Kasım'ın iktidarı boyunca (1958-1963) Irak Baas Partisi faaliyetlerini yeraltından yürütmüş, birçok defa Kasım'ın darbesine karşı bir darbe yapılması planlanmıştır. Abdülkerim Kasım, Suriye'deki gelişmelerden etkilenen Baasçıları sindirmeye çalışmış, iktidarının geleceği açısından tehdit olarak algılamıştır. Hatta ülkedeki bir diğer muhalif örgüt olan Komünistlerin desteğini alarak Baasçıları dengelemeye çalışmış¹⁹, bu düzen içinde kendi otoriter yönetiminin temellerini atmıştır. Kasım rejimi ile Baasçılar arasındaki en önemli sorun, Baasçıların paradoksal bir biçimde Suriye'deki muadillerinden farklı olarak BAC'ne Irak'ın da katılması yönündeki çabaları olmuştur. Kasım'ın sert bir biçimde karşı durduğu bu husus 1960'ların ortalarında el-Bekir döneminde de gündeme gelmiş fakat el-Bekir'in de kişisel çabalarına rağmen Nasır yönetimiyle yaşanan çeşitli anlaşmazlıklardan ötürü başarısız olmuştur.²⁰

Baas'ın ilk defa iktidar koltuğuna oturması 8 Şubat 1963'te Irak'ta yapılan askeri darbeye söz konusu olmuştur. Lakin bu ilk tecrübe pek uzun soluklu olmamış, darbeden sonra Nasırcı Albay Abdüsselam Arif Mareşal rütbesiyle Devrim Konseyi Başkanlığı'na getirilirken, Başbakanlığa darbenin liderlerinden ve Baas üyesi olan General Hasan el-Bekir getirilmiştir. Bu durumun askeri yönetim içinde yeni ayrışmalara sebebiyet vermesi gecikmemiş, iktidar mücadelesiyle zayıflayan Baasçılara yönelik "karşı darbe" 9 ay sonra gelmiştir.²¹ Bu kısa Baas dönemi 1963'den 1966'ya kadar Abdüsselam Arif'in²², 1966'dan 1968'e kadar ise kardeşi Abdurrahman Arif'in iktidarıyla kesintiye uğrasa da el-Bekir ve en önemli yardımcılarından Saddam Hüseyin'in iktidar arzusu dinmemiştir. 1963'deki karşı darbenin rövanşı 1968 yılında alınmış, Arif iktidardan uzaklaştırılırken Irak'ta 35 yıl sürecek Baas yönetimi kurulmuştur.

¹⁸ Daha sonra da ele alınacağı gibi, bu durum aslında Suriye'deki Baasçıların Pan-Arapçı veya Arap Birliği gibi kuruluş felsefelerinin aksi yönde hareket etmek istediğinin kanıtıdır. Elbette bu yaklaşımda Mısır yönetiminin kendisini Suriye'den üstün ve ayrıcalıklı görmesinin etkisi yadsınamaz. Lakin iktidara gelmesiyle de Suriye Baas rejiminin Pan-Arapçı bir eğilimden çok bağımsız Suriye idealine yöneldiği bir gerçektir.

¹⁹ Cleveland, a.g.e., s.328

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cleveland, a.g.e, "Iraq: The End of the Monarchy" adlı başlık s.326-330

²¹ Arı, a.g.e., s.276

²² Abdüsselam Arif'in bir uçak kazasında hayatını kaybetmesi üzerine kardeşi Abdurrahman onun halefi olmuştur.

Öte yandan Suriye'deki grup 8 Şubat 1963'te Irak'ta gerçekleşen darbenin verdiği cesaret ve motivasyonla, bu olaydan tam bir ay sonra darbe yapmış, o günden bugüne devam eden Baas rejiminin temelleri atılmıştır. Suriye'deki Baas rejimi Irak'takine benzer dış kaynaklı meydan okumalarla karşılaşmamış fakat esas sorun rejim içinden doğmuştur. O dönemde bir yanda Salah al-Bitar ve Mişel Eflak gibi sivil kökenli Baasçılar bulunurken, Hafız Esad ve Salih Cedid gibi asker kökenli Baasçılar ayrı bir cephede boy göstermiş, fikirsel ayrılığa düşmüşlerdir. Bu ayrılığın bir sonucu olarak 1966'da gerçekleşen Baas içi darbe ile "ılımlılar"²³ ekarte edilmiş, radikal olarak bilinen askeri grup etkinlik kazanmıştır. Baas içi çekişme ortamı bununla kalmamış, lakin son darbeyi 1970 yılında parti içindeki milliyetçi grubun temsilcisi olarak o dönem Savunma Bakanı olan Hafız Esad vurmuş²⁴, General Salih Cedid'in yanı sıra Devlet Başkanı olan ve "ilerici" grubu temsil eden Nurettin Atassi'de devrilmiştir.²⁵

Sonuç itibariyle Suriye'de Hafız Esad, Irak'ta ise görünürde el-Bekir fakat gerçekte Saddam Hüseyin'in yükselen popülaritesi ve nüfuzuyla bu iki ülke Baas rejimleriyle yönetilmeye başlamıştır. Bu yeni ortam yeni sürprizleri de beraberinde getirmiş, Baas düşüncesin bölge siyasetine daha ağır ve merkezi bir hareket olarak yansımaları beklenirken, iki ülke arasındaki yarış, ideolojilerinin ve rejimlerinin yara almasında başkaca faktörlere lüzum bırakmamıştır.

Yönetimde ve Dış Politikada Baas: Hafız Esad – Saddam Hüseyin

1968 yılında General Hasan el-Bekir liderliğinde Baas darbesi gerçekleştiğinde el-Bekir'in yardımcısı konumundaki Saddam Hüseyin, grup içindeki en etkin kişilerden biri olarak sıvırlıyordu. Kırsal kesimden fakir bir ailenin çocuğu olarak büyüyen, lakin basamakları hızlı çıkarak Baas Partisi ve orduda yükselen Saddam, kısa zamanda ülke yönetiminde fiilen en güçlü kişi konumuna gelmiştir. 1968-1979 döneminde Irak'ı perde arkasından yönetmiş, 1979 yılının Temmuz ayında ise Başkan Bekir, Saddam'ın baskısı sonucu tüm görevlerini bırakmak durumunda kalmıştır.

Bir müddet ev hapsine alınan el-Bekir (resmi rivayetlere göre hastalanarak istifa etmişti), daha sonra idam sehpasına çıkarılmıştır.²⁶ Irak'ı fiilen yöneten Saddam

²³ Mişel Eflak ve Salah al-Bitar'ın başını çektiği sivil grup bu dönemde ılımlılar olarak adlandırılıyordu.

²⁴ Parti içindeki ideolojik rekabetin yeni bir darbeye kadar gitmesindeki katalizör rol, İsrail'le yaşanan 1967 tarihli Haziran Savaşındaki yenilgiyle yakından ilgilidir.

²⁵ Ba'ath Party www.infoplease.com/encyclopedia/history/baath-party.html 17.11.2013

²⁶ Saddam Hüseyin, Bekir'i "Irak'ı Suriye'ye teslim etmeye hazırladığı" gerekçesiyle idam ettirmiş, iktidarını sağlamlaştırmak için tüm Bekir taraftarlarını tasfiye etmiştir. Oysa Bekir'in

ise artık partinin ve devletin tüzel yöneticisi olmuştur.²⁷ Baas yönetimi açısından Bekir'in dönemi halefi Saddam'a kıyasla görece esnek bir dönem olmuş, parti üyesi olmayan kişilere de yönetim kadrolarında yer verilmiştir. Lakin Saddam dönemiyle birlikte sistematik bir baskı ve korku politikası uygulanarak rejimini otoriter ruhu canlandırılmıştır.²⁸

Irak'ta Baas rejiminin icraatlarından ilki 1972 yılında ülkedeki tüm enerji sektörlerinin millileştirilmesiyle olmuştur. Başrolünü Saddam Hüseyin'in oynadığı bu süreçte hem yeni rejimin ekonomik alanda iyileşmeyi sağlayarak halkın gözündeki yerini sağlamlaştırması hem de Baas ideolojisinin bir uzantısı olarak ülkedeki yabancı güçlerin etkisi kısıtlanmak istenmiştir.²⁹

Rejim, ekonomik gerekçelerle cesur adımlar atsa bile siyasi anlamda sınırlı etkiye sahip kalmıştır. Özellikle iktidara gelmeden önce propagandası yapılan Pan-Arapçı kaygılar, iktidar zamanı yerini iç politik meselelere bırakmıştır. Bu anlamda Irak'ta Baas yönetiminin ilk bocalaması Arap milliyetçiliği ile Irak milliyetçiliği arasındaki çelişki ve bu çelişkilinin yarattığı parti içi bölünmeler olmuştur.³⁰ Belki de her otokraside olduğu gibi o dönem Saddam rejimi de önce iç politik meseleleri çözmeyi veya bastırmayı düşünmüş, daha sonra (1979 sonrası görüleceği gibi) dış politikada maceradan maceraya koşmuştur.

Suriye'deki gelişmelere bakarsak, bilindiği gibi 1963'deki Baas devriminin ardından Suriye'de, o zamana kadar sosyal katmanda marjinal kalmış gruplar bu devrimde rol oynamış, belli ailelerin, ordu mensuplarının ve şehirli siyasetçilerin elinden alınan iktidar, kırsal kesimden ve çevreden belirli kesimlerin eline geçmiştir.³¹ Bununla birlikte Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle devlet yönetimi tekrar "dar" ve "seçkin" bir grubun eline geçmiştir. Zamanla hem Suriye'de hem de Irak'taki rejimler giderek aile ve mezhep bağlarına odaklı politika izlemeye başlamış, bu çok din ve etnisiteli toplumlarda ötekileştirme faaliyetleri hissedilir derecede artmıştır. Suriye'de nüfusun %10'undan biraz daha fazlasını temsil eden Esad ailesi mezhepçi bir politikayla Nusayrileri ülke yönetiminde hakim konuma taşırken, Irak'ta da Saddam yönetimi %25-30 arasındaki oranıyla Sünni nüfusu %60lık Şii nüfusa karşı üstün ve ayrıcalıklı kılmıştır. Her iki yönetimin kendi düzeninde uyguladığı şiddet içerikli ve gayri hukuki politikalar Suriye'de Sünniler ekseninde

planının, Baas'ın ruhuna uygun olarak Suriye ile birleşme üzerine olduğu rivayet edilmektedir, bkz. Ali Çimen, Tarihi Değiştiren Diktatörler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.189-191

²⁷ Primakov, a.g.e., s.364

²⁸ Mesut Özcan, Sorunlu Miras Irak, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s.18

²⁹ Bu politika çerçevesinde Irak ile Türkiye 1973 yılında "Türkiye-Irak Ham Petrol Boru Anlaşması"nı yapmış ve Kerkük-Yumurtalık petrol hattının inşasına başlanmıştır.

³⁰ Ali Çimen, Tarihi Değiştiren Diktatörler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.186

³¹ Tuğçe Ersoy Öztürk, "Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış mı?", Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 7 Sayı 1, 2012, s.127.

Müslüman Kardeşler (el-İhvan el-Müslimin) muhalefetinin, Irak'ta ise muhtelif Şii grupların ayaklanma ve isyan kültürünü temellendirmiştir.

Hafız Esad'ın parti teşkilatına orta ve alt sınıflardan Sünnileri de kısmen dahil ederek³² geniş çaplı bu muhalefeti teskin etmeye çalışması olumlu sonuç vermediği gibi zaten rejimin orta direği diyebileceğimiz ordunun çok büyük bir kısmı yine Esad'ın güvendiği yakın çevresinden ve Nusayri elitlerden oluşturulmuştur.³³

Irak rejimi açısından benzer bir sonuç, 1979'da İran'da yaşanan İslami devrimin Irak'ta ezilen Şii nüfusun Baas yönetimi ile olan sorunlarını tekrar su yüzüne çıkarmasıyla olmuştur. Devrimin lideri Humeyni'nin rejim ihracına yönelik çağrılarını Iraklı Şiiilerde karşılık bulmuş, buna mukabil Saddam yönetiminin tutumu giderek sertleşmiş ve Şiiilere yönelik tutuklamalar ile sınır dışı etme operasyonları başlatılmıştır.³⁴ Genel olarak baktığımızda Saddam'ın "laik Arap milliyetçiliğine" dönüşen katı rejiminin "laik" yönü ülkede çoğunlukta olan Şiiileri, "Arap milliyetçisi" yönü ise kuzeydeki Kürtleri rejime karşı hasmane bir tutum sergilemeye yöneltmiştir.

Siyasi yapı açısından Baas rejimleri Suriye ve Irak'ta birbirine benzer olarak etkin bir muhalefetin izin verilmediği, tek partili otoriter birer rejim şeklinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, mevcut parlamentonun yetki alanı Devlet Başkanı'nı kontrol edecek düzeyde değilken, Baas partili yöneticilerin kabine üzerinden karar verme süreçlerinde gözle görülür düzeyde etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır.³⁵ Nitekim zaman içerisinde Baas ideolojisi ve Pan-Arapçılık, bu rejimlerin sürekliliği adına kullanılan bir araç haline gelirken, parti-devlet bütünleşmesi de söz konusu olmuştur. Böylece her iki ülkede de diktatörlüklerin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. Ayrıca her iki ülkedeki rejimlerin devamlılığı ve ülke içinde lidere olan bağlılığı muhafaza edebilmek için "*el-Muhaberat*" adıyla gizli servisler ihdas edilmiş, bu servislerin öncelikli amacı rejimlerin "muhalif", "düşman" veya "komplocu" olarak gördüğü kişi, grup ve oluşumları yok etmek olmuştur. Öyle ki, Saddam dönemindeki casusların sayısı 'her evde bir el-Muhaberatçının olduğu' söylentilerine kadar varmıştır. Tüm bunlara ek olarak, özellikle 1970'lerden sonra artan bir şekilde, rejimlerin ayakta kalabilmesi için Baas ideolojisinin toplumlar üzerindeki

³² Stephen P. Cohen, *Beyond America's Grasp*, Picador, New York, 2009, s.110.

³³ Suriye'nin Lazkiye bölgesinde doğan Hafız Esad, devlet kadrolarına Lazkiyelileri doldurmuş, aynı şeyi Bağdat'ın kuzeyindeki Tikrit köyünde doğan Saddam Hüseyin'de Tikritliler için yapmıştır.

³⁴ Özcan, a.g.e., s.23.

³⁵ Ertan Efegil, "Suriye ve Lübnan'ın Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı 50, Şubat 2013, s.95.

endoktrinasyonu artmış ve bu süreç okullardan devlet kurumlarına, ordudan partiye ve ekonomik örgütlere dek teşmil edilmiştir.

Son konu olarak, Hafız Esad ve Saddam Hüseyin liderliğindeki iki Baas ülkesinin farklılaşan ve rekabete dönüşen politikalarını değerlendirirsek, öncelikle “Pan-Arapçı” idealin getirdiği sonuçlara bakmamız gereklidir. Dönem itibariyle Suriye ve Irak, kendi sınırlarını aşan stratejik hedeflerde nüfuz tesis etme çabalarına girişmiştir. Suriye, kendisinden koparılan doğal uzantılar olarak gördüğü Lübnan, Ürdün, Filistin ve Hatay’ı da kapsayan Şam merkezli ve Doğu Akdeniz eksenli “Büyük Suriye’yi” Pan-Arap idealinin kaçınılmaz ön şartı olarak görürken, Arap Birliği’nin Bağdat merkezli ve Basra eksenli bir alanda gerçekleşebileceğini düşünen Irak; Kuveyt, Mezopotamya, Şattü’l Arap ve İran’ın Huzistan bölgelerini de kapsayan “Büyük Irak” idealini aynı hedefin ön şartı olarak görmektedir.³⁶ Bu iki farklı vizyon, pratikte bölge siyasetine çakışan iki misyon olarak yansımıştır. Esad ve Saddam kendilerini çoğu kez karşı cephelerde bulmuş, ayrıca birbirlerini Baas Partisi’nin ideolojisini saptırmakla suçlamışlardır.³⁷

Misal olarak Baas ideolojisinin Pan-Arap felsefesine zıt hamlelerinden biri olan, İran-Irak Savaşı esnasındaki Suriye’nin İran lehine olan pozisyonu önemli bir noktadır. Öte yandan Irak’ın Arap komşusu Kuveyt’i işgali bu ideali tamamen sarsmıştır. Hele ki Filistin politikası, bu iki devletin de salt bölgesel çıkarları üzerine dizayn ettiği tutumlarla yürütülmüş, sonuçta ne Filistin-İsrail çatışmasının sonlanması ne de Filistin davasının samimi bir şekilde desteklenmesi noktasında somut sonuçlar ortaya konulmuştur. Hal böyleyken kimi zaman Saddam Hüseyin kimi zaman da Hafız Esad, Filistin meselesine yönelik tavırlarını iç politikalarında ve bölgesel siyasette bir denge aracı olarak kullanmayı başarmışlar, en azından halkları önünde veya kamuoyu nezdinde konumlarının her daim Filistin halkının yanında olduğu izlenimini vermişlerdir. Lakin Suriye’nin Lübnan iç savaşındaki rolü, Filistin politikası açısından çok tezat ve çarpıcı sonuçlar doğurmuştur. Çünkü Hafız Esad yönetimi 1975 yılında başlayan Lübnan iç savaşına bir yıl sonra buradaki Hıristiyan Maruni gruplar³⁸ lehine müdahalede bulunmuş, Yaser Arafat önderliğindeki Filistinli el-Fetih grubunun karşısında yer almıştır.³⁹ Savaş sırasında Filistinli gerillalar ile Lübnanlı sol grupların ittifakı sonucu bozguna uğrama noktasına gelen sağ kanattaki Hıristiyan gruplar, ABD ve İsrail’in de yeşil ışık yaktığı Suriye müdahalesiyle kendilerine dengeleyici ve yardımcı bir güç bulabilmişlerdir.

³⁶ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, 44.Baskı, İstanbul, 2010, s.362.

³⁷ Cleveland, a.g.e, s.405.

³⁸ Esad rejiminin o dönem Lübnan’daki çeşitli Hıristiyan gruplarla yıllardır süren sıkı ekonomik ilişkileri bilinmektedir ve burada göz önüne alınmalıdır.

³⁹ George Friedman, America’s Secret War, Abacus, London, 2006, s.251.

Lübnanlı sol gruplara ve Filistinli gerillalara karşı şiddetli müdahalelerde bulunan Suriye ordusu, nihayetinde Suudi Arabistan'ın sponsorluğunda yapılan anlaşmayla buradaki varlığını meşrulaştırmış ve 2005'e dek sürdürmüştür.⁴⁰ Suriye'nin bu müdahalesi Hafız Esad'ın hem Suriye toplumundaki hem de Irak'la birlikte tüm Arap dünyasındaki imajını zedeleyerek Filistin meselesindeki samimiyetine ilişkin şüpheler uyandırmıştır.⁴¹

Dünya siyaseti açısından Soğuk Savaş'ın yaşandığı batı ve doğu blokları arasında Hafız Esad başından beri doğunun lideri Sovyetler Birliği ile sıkı münasebetler kurarken, Saddamlı Irak 1991 Körfez Savaşına dek Amerika ve batı dünyasının sadık bir müttefiki olmuştur. Öyle ki Suriye'deki görece istikrar, Hafız Esad'ın Salih Cedit'den farklı olarak Sovyetlerle daha sıkı ekonomik ilişkiler kurmak ve bu maksatla silah tedarikini sağlama almak istemesiyle gerçekleşmiştir.⁴² Suriye'de ordu, Sovyetler Birliği'nin yardımları sayesinde modernize edilip güçlendirilirken, bürokrasinin genişletilmesi de başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinden alınan mali yardımlarla sağlanmıştır.⁴³ Saddam yönetimi ise Batı'nın ortadoğu politikası açısından hem İran'daki İslami rejimin yayılma potansiyelini kırmak hem de Sovyet dostu Suriye'nin bölgesel güç olma yolundaki hesaplarını karıştırmak görevini üstlenmiştir. Bu durum ABD'nin gözünde "iyi Baas" – "kötü Baas" ayrımına neden olup, Suriye rejiminin bölgede endişe kaynağı haline gelmesine sebebiyet vermiştir.

Her ne kadar iki farklı bloğun üyeleri olmaları hasebiyle doğrudan çatışmaya girmeseler bile, Suriye ve Irak rejimleri bölgedeki konjonktüre göre farklı ülkelerle birbirlerine karşı yakınlaşma çabası içinde olmuşlardır. Bunun en güzel örneği 1980-88 tarihli İran-İrak savaşıdır. Belki de son dönemlerine kadar bile vazgeçmediği bölgenin lideri olma hevesi, Saddam'ın yeni kurulan İslami rejimden yana çekinceli davranmasını beraberinde getirmiştir. İran rejimini sindirerek bölgenin diğer ülkeleri üzerinde de bunu bir güç gösterisi olarak kullanmak ve onlara mesaj vermek isteyen Saddam Hüseyin, ideolojik, ekonomik, siyasi, stratejik, etnik ve jeopolitik olmak üzere birçok sebeple İran'a saldırı başlatarak 8 yıl sürecek ve nihayetinde iki tarafın da kaybedeceği bir savaşa girmiştir. Savaşın ayrıntıları konumuzun dışında olmakla birlikte bizi ilgilendiren kısmı, Suriye'nin bu savaştaki tutumudur. Hafız Esad yönetiminin Irak ile olan rekabeti bu dönemde öylesine üst seviyededir ki, kendisi gibi Baas partisinin iktidarda olduğu, komşusu olan Arap ülkesine karşı, kendisi gibi seküler olmayan dini bir rejim ve Acem / Farisi bir ülkeye destek vermiştir.

⁴⁰ Noam Chomsky and Gilbert Achcar, *Perilous Power*, Penguin Books, London, 2008, s.132-133.

⁴¹ Cleveland, loc.cit., s.405.

⁴² Cohen, loc.cit., s.110.

⁴³ Ertan Efeğil, a.g.m, s.95.

Pragmatizminin parti ideolojisine ve Pan-Arapçı fikirlerine ağır bastığı Esad, Saddam'ın bu savaştan olan beklentilerini boşa çıkarıp bölgede baskın güç olarak temayüz etmesini engellemek amacıyla İran'a bu savaşta arka çıkan az sayıdaki ülkelerden biri olmuştur. Ortadoğu tarihçisi William L.Cleveland'a göre Esad'ın bu desteğinin gerekçesi İran rejimini bölgedeki Amerikan-İsrail eksenli düzene bir meydana okuma olarak görmesidir. Bu sebeple Esad, tüm Arap ülkelerinin Tahran rejimiyle aynı çizgide durmaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁴ İran ile Suriye arasında bugünkü ittifakın da tohumlarının atıldığı bu süreç, Suriye üzerinden Irak'a cephe açacak kadar ileri gitmemiş olsa da Hafız Esad'ın ülkesindeki Sovyet menşeli çeşitli silah, askeri teçhizat ve ekipman ile bir miktar finansal yardımı Humeyni rejiminden esirgemediği gerçektir.

Bir diğer örnek, sadece Saddam dönemi değil, Irak'ın kuruluşundan bugüne merkezi hükümet tarafından hep tehdit ve sorun olarak görülen, kuzeyde özerk yönetim isteyen Kürtlerin durumuyla ilgilidir. İran-Irak savaşı esnasında İran ile işbirliği yaparak Saddam rejimine karşı ayaklanan Iraklı Kürtler, Suriye tarafından da kollanmıştır. Irak Kürtleriyle epeydir çeşitli bağlantıları olan Hafız Esad'ın bu gruplara siyasi sığınma hakkı tanınması⁴⁵ Irak hükümetiyle olan anlaşmazlığının bir başka tezahürü olmuştur.

Son olarak Körfez krizini ele alırsak, krizin konumuzla ilgili iki önemli boyutu vardır. Birincisi Baasçılık ve Pan-Arapçılık saikiyle hareket ettiğini iddia eden bir Arap devletinin (Irak), başka bir Arap ülkesini (Kuveyt) işgali, ikincisi ise bu işgale binaen ABD'nin başını çektiği koalisyonun Saddam rejimine açtığı savaşta Suriye'nin de yer almasıdır.

2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i işgal ettiğinde Saddam, bu hamlesini ekonomik nedenlerden tarihi iddialara, stratejik-jeopolitik hedeflerden geçmişteki ilişkilerine kadar birçok sebebe dayandırmıştır. Bu süreçte yine Baasçılık ve Arapçılığa dayanan söylemlerin etkili olacağı varsayımıyla (her ne kadar artık itibarını yitiren söylemler olduğu bilirse de) Saddam Hüseyin, Kuveyt'e olan saldırısını Arap kamuoyunda meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bölgedeki zengin ve fakir Arap ülkeler arasındaki makası kapatmak, bunun için de zengin körfez ülkelerinin petrol gelirlerinin daha adil paylaşılmasını sağlamak için bu yolu seçtiğini ileri süren Saddam, çareyi Kuveyt'i işgal etmekte görmüştür. Tabi ki hesaplar Saddam'ın tahmin ettiği gibi olmamış, Kuveyt'in işgali üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararıyla Irak'a müdahale edilmiş, bu durum bölgedeki siyasi denklemi ve güç dengelerini altüst

⁴⁴ Cleveland, a.g.e, s.406.

⁴⁵ Chomsky and Achcar, a.g.e, s.102.

ettiği gibi İran'la yapılan savaştan sonra rejimin belini büken ikinci dalga olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi bölgedeki denklemi pragmatist ve realist bir biçimde okuyan Hafız Esad, en büyük müttefiki Sovyetlerin çöküşü arifesinde onay verdiği bu koalisyon müdahalesine birçok açıdan sıcak bakmıştır. Birincisi, Suriye rejiminin gözünde Saddam gibi bir rakibinin zayıflatılması ya da bölgedeki güçler dengesinde belli bir seviyeye kadar çekilmesi avantajlı bir senaryo olarak okunmuştur. İkinci olarak Hafız Esad, SSCB'nin parçalanmaya yüz tuttuğu ve soğuk savaşın bittiği bir dönemde pozisyonunu revize etmek ve ülkesini “yeni dünya düzenine” ayak uydurmak zorunda hissetmiştir. Üçüncüsü, müdahalenin Güvenlik Konseyi kararıyla gerçekleşmesi ve neredeyse tüm uluslararası toplumun Saddam'ın karşısında olduğu bu süreçte kendisinin de çoğunluğa göre hareket etmesi gerektiğini düşünen Esad, tarafsız kalmak yahut Saddam'ın yanında olmak gibi seçeneklerin, koalisyonda yer almanın sağlayacağı kazançlar karşısında büyük bir risk ve maliyet doğurabileceğini tahmin etmiştir. Dördüncü olarak ise hem Batılı ülkelerden hem de Körfez ülkelerinden ekonomisini iyileştirmek ve bulunduğu zor durumdan kurtarmak için alacağı finansal desteği, bu krizdeki tutumuna bağlamıştır.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'daki değişim sürecinin bir ürünü olan Baas ideolojisi, ilk kurulduğu dönemdeki ideolojik ruhu ve Arap dünyasına ilişkin geniş vizyonunu uzun vadede sürdürememiş, doğal olarak bölgedeki siyasal dengelerin, stratejik hesapların ve çıkar motivasyonunun gerisinde kalmıştır. Irak ve Suriye'de Baas'ın zirvesi Saddam ve Hafız Esad dönemlerinde yaşanmış, siyasal yapıdan orduya, ekonomi politikalarından sosyal dönüşüme kadar birçok anlamda paralellikler görülse de yaşanan rekabet ve çıkar çatışması iki komşu ülkeyi birbirinden uzaklaştırdığı gibi Baasçılık ve Pan-Arapçılık misyonunun da giderek içinin boşalmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Al Jazeera: “Founding an Arab Brotherhood”

www.aljazeera.com/focus/arabunity/2008/02/2008525172644158443.htm
17.11.2013

-----: The Iraqi Baath Party,

www.aljazeera.com/archive/2005/06/2008410121344236996.html
15.11.2013

Arı, Tayyar, Orta Doğu, Mkm Yayınları, 4.Baskı, Bursa, 2008.

- Ba'ath Party, www.infoplease.com/encyclopedia/history/baath-party.html
17.11.2013
- BBC English: Syria's Ruling Baath Party, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18582755 17.11.2013
- Chomsky, Noam and Gilbert Achcar, *Perilous Power*, Penguin Books, London, 2008.
- Cleveland, William L., *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Forth Edition, Boulder, 2009.
- Cohen, Stephen P., *Beyond America's Grasp*, Picador, New York, 2009.
- Cop, Burak, "Suriye'yi Anlamak: Baas Nasıl Doğdu?", www.ntvmsnbc.com/id/25301312/ 16.11.2013
- Çimen, Ali, *Tarihi Değiştiren Diktatörler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 44.Baskı, İstanbul, 2010.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10 Sayı 18, Aralık 2007, ss.127-140.
- Duman, Sabit, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 313-332.
- Efegil, Ertan, "Suriye ve Lübnan'ın Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 5, Sayı 50, Şubat 2013, ss.90-101.
- Ersoy Öztürk, Tuğçe, "Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış mı?", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt 7 Sayı 1, 2012, ss.123-132.
- Friedman, George, *America's Secret War*, Abacus, London, 2006.
- Kocatürk, Öner, "İngilizlerin Irak Ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri(1913-1914)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3, Summer 2011, p. 1449-1467.
- Sönmezoğlu, Faruk (Der.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 2010.
- Özcan, Mesut, *Sorunlu Miras Irak*, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.
- Primakov, Yevgeni, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çev. Olga Tezcan, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 20.Baskı, Ankara, 2011.